

ETYKA W SZKOLE. PROGRAM NAUCZANIA

szkice zajęć, propozycje

*Wszystkie ścieżki ludzkiego ethosu
przechodzą przez bramy prawdy,
których obchodzić nie wolno.*

ks. Józef Tischner

I Etyka dla przedszkolaków

Np. wg autorskiego pionierskiego programu nauczania etyki pt. „**Mały człowiek – wielkie wartości**” Alicji Dorodzińskiej, specjalistki ds. dydaktyki i wychowania w Warszawie. Założycielka sieci przedszkoli z programem etycznym: Agata Wawer: <http://www.puchpuch.pl/>

Książki pomocnicze do lekcji etyki z przedszkolakami, m.in.: „Wielka księga Młodego Filozofa” Peter Ekberg, „Uczucia. Co to takiego? Dzieci filozofują” Oscar Brenifier, „Bajki filozoficzne. Jak żyć razem? Michel Piquemal, „Filozofowie dla dzieci” Sophie Boizard, „Filozofia dla dzieci – Szczęście” Nina, Oscar Brenifier, „Filozofia dla dzieci – Prawda” Nina, Oscar Brenifier, „Skąd, dokąd, dlaczego? Ważne pytania o sens życia. Dzieci pytają – naukowcy odpowiadają” Abert Bresinger, Helga Kohler-Spiegel, „Z dzieckiem w świat wartości” Irena Koźmińska i Elżbieta Olszewska, Leszek Kołakowski „13 bajek z królestwa Lailonii dla dużych i małych”.

Nauczanie przedszkolaków rozpoznawania uczuć i wartości oraz ich nazywania ma głęboki sens. Program nauczania etyki w przedszkolach i klasach zerowych sięga do baśni, bajek i sytuacji codziennych, by nauczyć dzieci wartości, które dadzą dzieciom silny fundament, by potrafiły budować siebie w obliczu skomplikowanej rzeczywistości świata dorosłych. Głównym przedmiotem etyki jest zawsze głęboka troska o właściwe wychowanie młodego człowieka i jak najwcześniejsze wprowadzanie go w świat wartości, dlatego należy to uczynić jak najwcześniej, jeśli chcemy ukształtować z dziecka **dobrego człowieka**, otwartego, tolerancyjnego, przyjaznego dla środowiska i wszystkich istot, gotowego służyć pomocą, czerpiącego radość, szczęście i satysfakcję z bycia dobrym, życia w harmonii ze światem i sobą samym.

Treści nauczania – grupy przedszkolne i zerowe winny zawierać główne treści moralistyczne obecne w wielu dziecięcych czytankach i bajkach oraz dobrze, by sięgały do przykładów życia codziennego. Dziecko w tym wieku poznaje siebie, więc konieczna jest obecność w programie treści umożliwiających wyrażanie siebie, samopoznanie, doświadczanie samodzielności, a ponadto odkrywanie znaczenia zdrowia i higieny, bezpiecznego poruszania się po drodze, a też wprowadzenie w kulturę, włącznie z poznaniem różnic kulturowych i nauki ich tolerancji, świata nauki i techniki, rozumienie świata przyrody, poznawanie świata, a wszystko w przygotowaniu do nauki czytania i pisania.

Książki pomocnicze: „Wychowanie bez porażek” T. Gordon, Elanie Mazlish „Jak mówić, żeby dzieci nas słuchały”, prof. Bronisław Rocławski „Glottodydaktyka” (nowatorska metoda pisanie i czytania), prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska „Dziecięca matematyka”.

II Etyka w klasach I, II i III szkoły podstawowej (I poziom edukacji) / oprac. Marek Gorczyk „Etyka. Chcemy być lepsi”, podręcznik i program nauczania do klasy I, klasy II, klasy III szkoły podstawowej, wyd. Wrocław 2012

Treści nauczania kl. I

- **ja i moi koledzy** – nawiązywanie kontaktów z rówieśnikami, złośliwość wyśmiewanie a poprawność relacji koleżeńskich, tolerancja w obliczu wielokulturowości, cechy zewnętrzne a charakter, jak przyznać się do swoich błędów i winy, jak rozróżnić kłamstwo i prawdę
- **ja i moja rodzina** – czym jest rodzina, jak nie sprawiać przykrości krewnym, jak być dobrym dzieckiem, bratem/siostrą, wnukiem/wnuczką, wyrażanie wdzięczności (gesty, słowa, czyny)
- **ja, mój pokój i moja klasa** – czym jest estetyka i porządek, estetyka a samopoczucie i zdrowie, porządność a wizytówka człowieka
- **ja i moje obowiązki** – czynności byle jakie a porządnie wykonane, staranność i satysfakcja, jakość pracy szkolnej a ocena, czy musimy umieć wszystko, w czym jesteśmy zdolni?
- **ja i moje ciało** – potrzeba dbałości o wygląd zewnętrzny, higiena osobista (mydło – mycie rąk przed jedzeniem, grzebień, szczotka), umiejętność korzystania z toalety i kultura osobista, szacunek do przedmiotów w szkole i pracy innych osób w niej zatrudnionych
- **ja i dobre maniery** – używanie słówek grzecznościowych (przepraszam, proszę, dziękuję), szacunek do nauczycieli, dyrekcji i innych osób w szkole, ustępowanie miejsca młodszym kolegom z klasy, nieużywanie siły, kultura przy posiłkach

Treści nauczania kl. II

- **ja i inni uczniowie z mojej szkoły** – jak pomagać młodszym kolegom w poruszaniu po szkole, w jaki sposób nie wykorzystywać swej przewagi do form oszukiwania czy wykorzystywania kolegów, uczeń a kultura wobec uczniów niepełnosprawnych, nawiązywanie z nimi kontaktu, rozumienie ich potrzeb, czy traktujemy wszystkich jednakowo, jak nie prowokować bójek i nie używać wulgaryzmów, jak polubownie rozwiązywać konflikty, jak być prawdomównym i odróżnić skarżenie od powiedzenia prawdy nauczycielowi w sytuacjach koniecznych
- **ja i czas wolny** – jak dobrze wykorzystać wolny czas, leniuchowanie jako marnowanie cennego czasu, wskazanie różnych form czynnego wypoczynku (sport, czytanie, spacer, spotkania z przyjaciółmi, zabawa, pomoc rodzicom, działalność artystyczna), jak umieć rozróżniać prawdę od fikcji w mediach, rozsadek a korzystanie

z form zabawy interaktywnej (Internet, komputer), jak realizujemy własne zainteresowania?

- **ja i piękno w moim otoczeniu** – uczeń a dostrzeganie piękna w przyrodzie, szanowanie szkolnych rekwizytów, wystaw, gazetek, dostrzeganie wysiłku kolegów włożonego w powstanie prac, jak nie obrazić innych komentarzem, opinią, jak zachować się w muzeum, teatrze, galerii itp. miejscach, zachowania, które przeszkadzają innym w odbiorze dzieł sztuki
- **ja i dorośli** – potrzeba dobrej komunikacji ucznia z nauczycielem, wzorce postaw do naśladowania, rozumienie, że nie każdy dorosły jest przykładem godnym naśladowania (umiejętność rozróżniania dobrych postaw od niewłaściwych), odnoszenie się do osób starszych: szacunek i potrzeba pomocy, stosowanie form grzecznościowych i potrzeba kłaniania się osobom znajomym
- **na urodzinach u koleżanki / kolegi** – jak zachowywać się stosownie na uroczystym przyjęciu (składanie życzeń, zachowanie umiaru w jedzeniu), ocena przyjaźni a cena prezentu: czy ma to znaczenie, żart a uprzykrzenie zabawy (granice), szacunek do cudzej własności

Treści nauczania kl. III

- **jestem prawdomówny** – czy powinniśmy mówić prawdę, prawda a zaufanie, kłamstwo a krzywdzenie innej osoby
- **nie oceniam innych pochopnie / na podstawie wyglądu** – negatywna ocena: czy może być krzywdząca i niesprawiedliwa?
- **dostrzegam własne błędy i potrafię się do nich przyznać** – jak krytycznie ocenić własne zachowania, dostrzeżenie winy w sobie samym, a nie tylko w innych, jak przeprosić za swój błąd, czy powinniśmy ponosić konsekwencje swoich błędów i co to nam daje? (naprawiamy błędy)
- **porządnie wykonuję swoją pracę i szanuję pracę innych** – jakie są korzyści dla mnie i innych z solidnego wykonania pracy, nasza praca a stosunek innych ludzi do niej (zależność), jak prawidłowo docenić wysiłki innych (nie niszczy wytworów ich pracy i stara się je chronić)
- **dbam o porządek w mojej szkole i w jej otoczeniu** – od kogo zależy estetyczny wygląd otoczenia ucznia, jak sprawić, by otoczenie to stało się estetyczniejsze (zorganizowanie sprzątnięcia klasy, terenu wokół szkoły itp.)
- **potrafię współdziałać z innymi** – jak słuchamy innych i dzielimy się poglądami (kultura rozmowy), jak oceniamy przydatność pomysłu: wedle tego, kto jest autorem, czy ze względu na przydatność do rozwiązania, jak odróżnić wyśmiewanie się z mało udanego pomysłu od krytyki jego słabych stron: które działania są etyczne i bardziej przydatne?

- **oglądam telewizję, czytam prasę, korzystam z komputera** – zalety a zagrożenia ze strony mediów, jak odróżnić wartościowe informacje od bezwartościowych (poddawanie krytycznej ocenie), czy wszystko podawane przez media to niezaprzeczalne prawdy, czy można uzależnić się od telewizji lub komputera, rola dorosłych a przewodnictwo po świecie mediów, czy wszystkie reklamy mówią prawdę (reklama a manipulacja), rzeczy wartościowe a niepotrzebne w reklamach
- **aktywnie uczestniczę w życiu szkoły** – jak mogę uczestniczyć aktywnie w życiu szkoły, bierność a zmniejszenie wpływu na otaczającą rzeczywistość ucznia, rola uczestnictwa w wyborach do samorządu szkolnego lub klasowego

III Etyka w klasach IV, V i VI szkoły podstawowej (II poziom edukacji) / oprac. Anna Ziemska, Łukasz Malinowski „Ludzkie ścieżki” Kompleksowy program nauczania etyki na II, III i IV poziomie edukacyjnym (nagrodzony w konkursie na opracowanie programów nauczania do nowej podstawy programowej organizowanym przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie).

Treści nauczania kl. IV:

- gospodarowanie czasem: nauką i wypoczynkiem
- zasada *fair play* w sporcie i życiu codziennym
- człowiek i jego uczucia: jak rozróżnić emocje, opanować i wyrażać uczucia
- ojczyzna i patriotyzm: zabytki, pomniki, polonia na emigracji, wartości narodowe
- ludzie w potrzebie: wolontariat, organizacje charytatywne, egoizm i altruizm
- rola zmysłów w poznawaniu świata
- człowiek i jego prawo: prawa dziecka, Konwencja o Prawach Dziecka
- człowiek i religia: czym jest religia, religie świata, tradycje, obyczaje, święta
- rycerze – ludzie honoru, słowo honoru, dotrzymanie obietnic, wierność
- etyka i kultura – grzeczność, kultura osobista, przejawy braku kultury, kultura słowa

Treści nauczania kl. V

- człowiek i jego prawa, obowiązki w Polsce i na świecie, łamanie praw człowieka – rasizm, walka w słusznej sprawie – ludzie walczący bez przemocy (Lech Wałęsa, M. Luter King, Gandhi i in.)

- człowiek i jego zdrowie – dbanie o zdrowie, zdrowie a choroba, sprawność i niepełnosprawność, świat osób niepełnosprawnych
- zagrożenia współczesne – wola a inne władze człowieka, ćwiczenie wolnej woli, co to jest uzależnienie, jego rodzaje i skutki, asertywność, poszukiwanie skutecznych sposobów profilaktyki uzależnień
- ludzie w potrzebie – przykłady pracy na rzecz osób w potrzebie, organizacje charytatywne, egoizm i altruizm
- reklama – jak działa: perswazja, manipulacja, funkcje reklamy, ofiary i odbiorcy reklamy, reklama negatywna i pozytywna
- człowiek i jego otoczenie – człowiek jako część kosmosu, człowiek – opiekun czy agresor i niszczyciel, skutki działalności człowieka w przyrodzie, ekologia – wolny wybór czy obowiązek moralny?
- człowiek i religia – religie świata – przypomnienie, tradycje, obrzędy, święta (chrześcijaństwo, islam, hinduizm, buddyzm – mądrości Dalekiego Wschodu)
- autorytety – co to znaczy autorytet, kto może nim być, cechy, wybór, odrzucenie autorytetu
- etyka i kultura osobista – etyka w życiu codziennym – przypomnienie zasad, nauka o grzeczności (język, ubranie, gesty), przejawy braku kultury i sposoby przeciwstawiania się różnym przejawom przemocy (słownej, psychicznej i fizycznej)

Treści nauczania kl. VI

- człowiek – twórca kultury, filozofii i etyki, związek etyki z filozofią, myślenie filozoficzne, pytania filozoficzne jako pytania każdego myślącego człowieka
- człowiek – istota myśląca i dociekliwa, filozofia u początków
- człowiek wobec prawa – moralna postawa Sokratesa, dzielność etyczna, sprawiedliwość, powinności etyczne, konsekwencja w działaniu, wierność ideałom
- człowiek myślący – czy Achilles dogoni żółwia (zabawa z paradoksami), kim jest istota z jaskini platońskiej, świat idei
- filozofowie a najważniejsze sprawy człowieka: miłość i przyjaźń – „dwie zagubione połówki”, odmiany miłości (partnerska, rodzinna, do zwierząt), przyjaźń jako dar i powinność etyczna
- człowiek w poszukiwaniu szczęścia – światy idealne (utopie)
- człowiek w poszukiwaniu mądrości – „Pochwała Głupoty” a poszukiwanie rozumu

- człowiek i jego przeznaczenie – czy wszystko zapisane jest w górze, przeznaczenie a nasza wola, plany, postanowienia i realizacje
- człowiek w poszukiwaniu wartości uniwersalnych – ile dobra po nas zostanie, wartości trwałe i nietrwałe, korzyści osobiste a społeczne, czy opłaca się być dobrym, uczciwym, prawdomównym?

IV Etyka w klasach I, II i III gimnazjum (III etap edukacji) / oprac. Anna Ziemska, Łukasz Malinowski / jw. „Ludzkie ścieżki”

(180 godzin, 2 h lekcyjne tygodniowo)

Treści nauczania kl. I – KIM JEST CZŁOWIEK?

- po co nam etyka – ja i inny, teoria poznania – etyka i podmiotowość, ciekawość, czym jest etyka w życiu człowieka, co rozumiemy poprzez „ja”
- teoria analizy i argumentacji – czym jest poznanie, rodzaje wiedzy, właściwa argumentacja i błędy logiczne, czym jest analiza krytyczna
- ciało i dusza – jedno ja czy dualizm, gdzie mieszka dusza, relacja między duszą, świadomością a rozumem – czym one są?
- człowiek i natura – człowiek-zwierzę czy człowiek-władca natury, nasza rola w ekosystemie, problemy Ziemi naszymi problemami, czy mamy ocieplenie klimatu, czy istnieją prawa natury, czy im podlegamy, czy ochrona środowiska to powinność etyczna – ginące gatunki i wielka plama pacyficzna
- człowiek wobec prawa – czym jest prawo, prawo natury i prawo ludzkie (Hume, Hobbes, Wolter), prawo boskie i królewskie (Homer i „Antygona” Sofoklesa), czy łamanie prawa jest niemoralne, czy prawo może zastąpić etykę, kto tu rządzi – prawo człowiekiem, czy człowiek prawem?
- człowiek wobec nauki – czym jest nauka i jaka jest jej rola w życiu, czy można poznać wszystko, jakie są granice poznania, wynalazki i odkrycia – czy podlegają analizie etycznej (Oppenheimer i problem bomby atomowej), czy nauka służy dobru – problem antycznej triady piękno-prawda-dobro wobec nauki (Platon, Arystoteles, dr House)
- człowiek a religia – rola religii w życiu człowieka, różne tradycje i różne religie, teologiczne poszukiwanie dobra (św. Augustyn, Budda), religia jako nośnik wartości moralnych
- człowiek a sztuka – początki człowieka i sztuki, sztuka jako wyznacznik człowieczeństwa czy strata czasu, relacja piękna i dobra – problem antyczny

i współczesny, kultura wysoka i popularna, kultura masowa i miejsce dobra w świecie masowym, kicz jako sztuka szczęścia

- miejsce człowieka w świecie – my wobec ludzkości – nieśmiertelność Horacego i Herostratesa, miara ludzka i *hybris* – problem pychy Achillesa (Homer „Iliada”, film „Troja”), czy mogliśmy urodzić się w innych czasach, czy my kształtujemy świat, czy on nas, społeczne problemy globalne: Afryka i głód, Azja i problem pracy – czy możemy coś zrobić? Wybitne jednostki czy praca u podstaw?

Treści nauczania kl. II – JA I ŚWIAT

- ekologia – czym jest, krytyczna analiza dyskusji na temat globalnego ocieplenia, GMO – modyfikacje genetyczne i ich etyczny aspekt, jak człowiek ingeruje w ekosystem, energia – wprowadzenie: czym jest i do czego służy, bioenergia – wiatr, słońce; energia jądrowa
- prawo i równość – równouprawnienie, geneza równouprawnienia, czy współcześnie mamy do czynienia z dyskryminacją, miejsce współczesnego feminizmu, inne kultury i równouprawnienie
- ideologia – wprowadzenie historyczne: ideologie totalitarne, kontrkultura, czemu służy ideologia, współczesne ideologie: ekologia, alterglobalizm, pacyfizm; terroryzm i sprzeciw wobec demokracji, czy możliwy jest brak ideologii?
- wielokulturowość – mniejszości: rasizm i nacjonalizm, współczesna stereotypizacja, relatywizm kulturowy: wprowadzenie – problem wartości bezwzględnych, badania antropologiczne (Sapir i Whorf – język jako instancja rozumienia świata), relatywizm kulturowy: Europa, Indianie Ameryki Północnej i plemiona Polinezji (Bronisław Malinowski) – różne światy i różne wartości, czy istnieją wartości uniwersalne, relatywizm w mikroświecie – jak pięknie się różnić
- kultura masowa – wprowadzenie historyczne: kiedy powstaje odbiorca masowy, kultura wysoka i popularna, odbiorca masowy – decydent czy narzędzie manipulacji, kultura masowa: moda i autentyzm, kicz i etyka kiczu, czy można się uwolnić z kultury masowej?
- wina i odpowiedzialność – historia króla Edypa, poczucie winy i sumienie, ile od nas zależy, nasze działania i ich konsekwencje, nasza psychika i problem winy (Freud)
- wolność – czym jest, czy wolności może być za dużo, wolność jako wartość – czy najważniejsza, czy sami jesteśmy wolni – środowisko, geny i wolna wola, czy jesteśmy poddani determinizmowi, czy świadomość ograniczeń nas uwalnia?

Treści nauczania kl. III – ŚWIAT I JA

- nauka – czy nauka usprawiedliwia wszystko, nauka i zło (Ernst Klee), etyczne granice nauki
- konsumpcjonizm – być czy mieć, jak korzystać z „mieć” i nie przestać „być”
- prywatność – historia prywatności, granice prywatności, prywatność w rodzinie, prywatność w globalnej wiosce
- autentyzm – co oznacza być prawdziwym, moda, wzorce i idole, najbardziej własna możliwość bycia
- bierność – czy brak zła jest już dobrem, III Rzesza i bierność zbiorowa, nasza bierność: ja tylko..., czy współcześnie coś powinniśmy?
- religia – jaka jest rola religii, porządek wiary i wiedzy, wartości i moralność religijna – religie świata
- mózg i psychologia – budowa mózgu i problemy z „ja”, Oliver Sacks i walka o tożsamość, czy jesteśmy skazani na biologię, geny i my, nasza tożsamość wobec medycyny XXI w., biologia czy środowisko – skąd pochodzimy?
- bunt – dlaczego się buntujemy, forma i cel buntu, pozytywny i negatywny wymiar buntu
- massmedia – manipulacja w massmediach: jak działa reklama, wzorce moralne i kulturowe w reklamie, kultura wobec fizyczności: tożsamość z ciałem czy ciało wirtualne, jak się bronić?
- patriotyzm – czym jest patriotyzm, tożsamość historyczna; przeszłość, teraźniejszość, przyszłość – dokąd iść i gdzie patrzeć?